

NÉMETH GYÖRGY

Kibújhat-e kényszerzubbonyából az aktuárius?

Észrevételek Stahl János cikkéhez és Arató Miklós hozzászólásához

Stahl János cikke és Arató Miklós arra érkezett hozzászólása jelzi, hogy a külső szemlélő számára talán technikainak, hozzáértő biztosításmatematikusok szakmai belügyének tekintett probléma – nevezetesen a nyugdíjrendszer második pillérét alkotó nyugdíjpénztárak tagjainak nyújtott életjáradék – megoldatlanságának okát jelentős részben a közgazdasági megalapozottság hiányában-hiányosságaiában kell keresni. Az elvi-elméleti tisztázatlanság, félreértések vagy egyenesen hibás válaszok azok, amelyek immár közel egy évtizede teszik lehetetlenné az előrelépést. A megoldás megtalálásának alapfeltétele a biztosítási gyakorlatban iskolázott aktuáriusi gondolkodás kényszerzubbonyától való megszabadulás. E vitacikk szerzője végeredményben majdnem ugyanarra jut, mint Stahl János, csak nem ugyanazon az úton, és mások a következtetései. Stahl az aktuáriusi gondolkodás keretét feszegette, és értetlenséggel találkozott,* míg e sorok írója egy közgazdasági problémára keres megoldást. Journal of Economic Literature (JEL) kód: C61, H55.

Annak tisztázásával kell kezdenünk, hogy mi a különbség a (nyugdíj)biztosító és a nyugdíjpénztár¹ intézménye, valamint ebből következően az általuk nyújtott (nyújtható) életjáradék között.

A (nyugdíj)biztosító

A biztosító biztosítási tevékenység folytatására, vagyis *biztosítható kockázatok* iparszerűen űzött átvállalásra létrehozott intézmény. A biztosító tevékenysége részeként matematikai és statisztikai eszközökkel felméri a biztosítottnak kockázatot jelentő, számára kárt okozó esemény (káresemény, biztosítási esemény) bekövetkeztének valószínűségét – ennek során az elvileg pontosan ismerhető múlt mellett a mindig bizonytalan jövőre is figyelemmel van –, majd ennek alapján megállapítja kockázatvállalásának ellenértékét (biztosítási díj), s ha azt a szerződő (általában azonos a biztosítottal) megfizeti, a biztosító átvállalja a kockázatot a biztosítotttól. A biztosítási esemény esetleges bekövetkeztekor a díjából képzett tartalékok (de szükség esetén nemcsak azok, hanem a tulajdonosok befizetéséből vagy régebben elért nyereségnek a biztosítóban hagyott összegeiből képzett

* „Arató Miklós hozzászólásából (is) az derült ki, hogy nem mindenkivel sikerült írásom tartalmát megértetnem.” (Stahl [2006] 276. o.)

¹ A nyugdíjpénztáron természetesen magánnyugdíjpénztárat kell érteni. A rövidítés gyakorlati haszna mellett elsősorban a *magán* előtag ideologikussága miatt igyekszem kerülni a használatát.

ügynevezett szavatolótőke) terhére szolgáltatást teljesít (amely pénzbeli és természetbeli is lehet), hogy a biztosító szolgáltatásával a káresemény előtti állapotot legalább részlegesen helyre lehessen állítani.

A biztosító eredményes működésének csupán egyik (biztosításszakmai) feltétele a kockázatok helyes felmérése; a másik (üzleti) feltétel *a nagy számok törvényével való szövetségkötés*: a biztosító szerződéskötéseivel az azonos vagy hasonló kockázatoknak kitett személyek közösségének (veszélyközösség) megszervezését végzi, amely minél nagyobb, annál inkább minimalizálható a biztosító által viselt kockázat.²

Könnyen belátható, hogy a biztosítás, a biztosítási tevékenység fenti klasszikus meghatározása nem, vagy csak nagyon erőszakoltan értelmezhető az életjáradéokra. Mert nem igazán tekinthető káreseménynek a nyugdíjkorhatár betöltése (az öregség „eljött”) vagy éppen az ezután még várható „túl hosszú” élet, amelynek „kockázata” ellen biztosítással lehet védekezni. A nyugdíjkorhatár elérése, ahogy a hosszú élet is, olyan pozitív érték-tartamú esemény, amellyel kapcsolatban „kárt” emlegetni visszatetsző, s a havonta kézhez kapott nyugdíj sem arra szolgál, hogy a „káresemény” bekövetkezte előtti állapot – legalább részleges – helyreállítására fordítódjon. Másrészt azért sem beszélhetünk biztosításról, mert az öregség nevezetű „káresemény” bekövetkeztének valószínűsége túlságosan magas (a biztosítási szakma valamely kockázatot akkor tekint *biztosíthatónak*, ha bekövetkeztének valószínűsége 40 százalék alatt marad (ez hüvelykujjszabály); ellenkező esetben a biztosítási védelem nem racionális megoldás): Magyarországon 2000-ben a halandósági tábla szerint a 20. életévüket betöltött férfiak 67,5 százaléka, a nők 86,0 százaléka megéri 62. életévét,³ s ezen arányok javulását – különösen férfiak esetén – okkal remélhetjük. Az eddigiek annyiban pontosíthatók, hogy – ezen utóbbi értelemben – öregség elleni biztosításról addig lehetett beszélni, amíg az öregség megérése, az öregség miatti keresésképtelenné válás a társadalom tagjainak csekélyebb hányadának megadatott „kockázat” volt. Miután ma a nyugdíjkorhatár betöltését a társadalom tagjainak döntő hányada megéli, így az kockázatként nem értelmezhető. *Az öregkorra való felkészülés adekvát módja nem a biztosítás, hanem a megtakarítás.*

Míg az egyes korévek betöltése – beleértve a nyugdíjkorhatárt – nem értelmezhető kockázatként,⁴ be nem töltésük (az elhalálozás) vagy a munkaképesség elvesztése (a megrokkánás) az egyén és hozzátartozói számára valóságos és biztosítható kockázatot jelent, s e kockázatok ellen lehetséges és kívánatos a biztosítási védelem. Tehát nem a nyugdíjat, a nyugdíjas korra való felkészülést lehet biztosítani, hanem a nyugdíjcélú megtakarítás folytatódását akadályozó, megakasztó esemény károkozása (a jelenbeli mellett a jövőbeli jövedelemkiesés) ellen lehet biztosítási védelemmel élni.

Ha a nyugdíjkorhatár betöltéséig nem is, de azután, a nyugdíj folyósításának időszakában sokkal inkább tűnik úgy, hogy van okunk biztosításról beszélni. A fentiekhez hasonlóan azonban most sem helyénvaló káreseményt emlegetni azzal kapcsolatban, hogy az immár nyugdíjkorhatárt betöltött személy megéri a következő hónapot, s e „káresemény” miatt a biztosítónak utalnia kell a következő havi nyugdíjat, s nem helyénvaló a „túl hosszú” élet kockázatának kivédése ellen nyugdíjasokból létrehozott kockázatközösségéről (veszélyközösségéről) szót ejteni. Bár a járadék mértékének megállapításakor jelentékeny mérték-

² Feltéve, hogy a biztosító biztosításszakmai munkája megfelelő. Ha nem, a nagyobb veszélyközösség nagyobb veszteséget jelenthet.

³ Száz évvel ezelőtt, 1900/1901-ben e két szám 53,7 százalék és 55,2 százalék volt. Ez is jóval felette volt a hüvelykujjszabályként használt 40 százaléknak.

⁴ A halál önmagában nem értelmezhető kockázatként, mert aki születik, az meghal. Tehát a halál biztos esemény, valószínűsége: 1. Az viszont nem mindegy, hogy a halál milyen hosszú élet végére tesz pontot. A halál kockázatáról csak az élettartammal összefüggésben beszélhetünk: például mekkora annak a valószínűsége, hogy valaki nem éri meg a következő vagy valamely távolabbi születésnapját.

ben biztosításszakmai megoldásokra lehet és kell is támaszkodni, valójában nem biztosítási tevékenységről van szó. Amit *nyugdíj* biztosításnak mondunk, az valójában nem biztosítás, hanem *megtakarítás* és ennek életjáradék formájában történő visszafizetése érdekében biztosításszakmai megoldásokat tartalmazó *technikai feladatok ellátásának* együttese.⁵

A (nyugdíj)biztosító a biztosítási díj ellenében (mely lehet egyszeri is) biztosítási szerződésbe foglalt életjáradék-terméket ad el, melyben vállalja, hogy míg élünk, meghatározott időközként és meghatározott szabályok szerint indexált (például technikai kamatláb, de nem kizárólag erről lehet szó) összegű kifizetést teljesít. Ez a szerződés a biztosítót egészen a biztosított haláláig kötelezi, attól csak a biztosított előnyére térhet el. A biztosító – könnyen belátható – abban érdekelt, hogy biztosítottjai rövid életűek legyenek, a biztosított pedig abban, hogy ugyanazon életjáradék-termékhez minél olcsóbban, minél alacsonyabb biztosítási díj ellenében jusson hozzá. A biztosító akkor nyer, ha a kifizetett életjáradékok összege és az életjáradékszerződés-állományával kapcsolatos működési költségei alulmúlják a biztosítási díjakat, illetve az ezek befektetéséből származó hozamot. E kettő különbsége a biztosító nyeresége. Amennyiben az utóbbi a több, a biztosító veszít, vesztesége a tulajdonosokat terheli.

Végül is egy életjáradék-termék eladásakor a biztosító hazardíroz, nagy kockázatot vállal. Ha sok életjáradék-terméket ad el, kockázatai nem összeadódnak, hanem a nagy számok törvénye alapján csökkennek, kiegyenlítik egymást. A biztosító szakmai tudását a megalapozott becslések készítésének képessége jelenti (az ezzel foglalkozó szakembere az aktuárius). Életjáradékról lévén szó, ez a várható (hátralévő) élettartam jövőbeli alakulásának pontos becslését jelenti. Ennek kiindulópontja a halandósági tábla, amely azt mutatja, hogy adott időpontban adott népesség – az adott időpontban megfigyelt elhalálozási valószínűségek változatlanúsága esetén – milyen átlagos (hátralévő) élettartamra számíthat.⁶

A nyugdíjpénztár

A nyugdíjpénztár olyan nyugdíjcélú *megtakarítások* gyűjtésére létrehozott intézmény, amelyet nem készítettek fel arra, hogy ellássa az életjáradék-folyósítás *technikai feladatait*. A (létező) nyugdíjpénztár egy olyan befektetési alap, amelyhez nem tették hozzá azt a pluszt, ami ennél többé, valódi nyugdíjpénztárrá tenné. Ez a nyugdíjpénztárnak nevezett befektetési alap számviteli-nyilvántartási rendszerében a biztosítók hasonlatosságára lett konstruálva; a befektetési alapot biztosítónak öltöztették, s ez a ruha egyáltalán nem illik rá, ami máson jól áll, az rajta meglehetősen szedett-vedett. A nyugdíjpénztárak annyi panaszra okot adó és működésüket jócskán megdrágító, irdatlan terjedelmű jogszabályokba foglalt és teljesen inadekvát üzemi rendszere a rossz ízlésű divatdiktátoroknak köszönhető. 1992 elején, amikor megkezdődött a törvény-előkészítő munka, a Pénzügy-

⁵ Ténylegesen az ún. kockázati életbiztosítások a biztosítások. A helyzet fonákságát mutatja, hogy az életbiztosítás elé szükségessé vált kitenni a kockázati jelzőt, holott a biztosítást a kockázatok léte hívta életre, s emiatt jelentése tartalmazza a kockázat mozzanatát – de az az életbiztosítás esetén elkopott. Általánosságban úgy fogalmazhatunk, hogy amit biztosításnak tartunk és annak nevezünk, az számos esetben és jelentős hányadban nem biztosítás.

⁶ A biztosító aktuáriusának e téren könnyebb megalapozott becslést készítenie, mint például lakásbetörés okozta kár elleni termék kidolgozása során. Az emberi élet vége teljes bizonyossággal elérkezik, hossza pedig populációs szinten nem túlzottan ingadozik, a változás mindig fokozatos. Ellenben a lakásbetörések gyakorisága roppant mód ingadozhat, egy bűnözési hullám megingathatja a biztosítót, viszont a hatékonyan dolgozó rendőrség a szigorú igazságszolgáltatással karöltve leoszoríthatja e bűncselekmények számát. Ráadásul előbbi esetén az erkölcsi/erkölcsstelenségi kockázat (*moral hazard*) értelmezhetetlen, míg utóbbi esetén a biztosítónak ezzel nagyon is számolnia kell.

minisztériumban uralkodó eszme az volt – s talán még ma is az –, hogy a nyugdíjpénztár olyasvalami, aminek leginkább a társadalombiztosításhoz van köze.⁷ Ezért a törvénytervezet elkészítésére a Pénzügyminisztérium társadalombiztosítással foglalkozó főosztálya kapott megbízást, nem pedig a pénzügyi intézményekkel foglalkozó, amely akkor már túl volt az értékpapír-, a pénzügyi- és a befektetési alapokról szóló törvényen (1990–1991), kétségbevonhatatlan szakértelemre téve szert a pénzügyi intézmények világában. Ha utóbbiak kapják a megbízást, speciális befektetési alap, befektetési alapra alapozott nyugdíjpénztár született volna (ezt ajánlották). Mivel azonban az előbbieket kapták, s ebben sajátos mozgalmi ideáktól súlyosbított „antikapalista” törekvések is szerepet játszottak (a forprofit működtető hiánya olcsóbb működést, így a tagok magasabb hasznát teszi lehetővé – vélték),⁸ létrejöttek a nonprofitnak mondott, *pro forma* egyesületként működő, azonban az eredeti szándék ellenére kevés kivétellel bankok, biztosítók stb. kvázitulajdonába került intézmények, amelyek a jogi és a tényleges eltérése okán nem viselnek közvetlen és egyértelmű felelősséget tevékenységükért. Az eredmény a drágán működő és alacsony – ráadásul bizonytalanul számítható – hozamot produkáló, biztosítóhoz hasonlószerű nyugdíjpénztár.

Habár a nyugdíjpénztárakat a jogalkotó nem készítette fel életjáradék nyújtására, elképzelhető volt, hogy ez fel sem tűnik, senki sem fogja hiányolni. Mert a jogszabályban van egy egérút: a nyugdíjpénztár járadékszolgáltatási kötelezettségének úgy is eleget tehet, ha azt egy biztosítótól megvásárolja [Mpt. 33.§. (1) bekezdés], illetve ez esetben a tag maga is választhat biztosítót [Mpt. 33.§ (2) bekezdés].⁹ Vagyis ha a nyugdíjpénztár úgy dönt, hogy az életjáradékot vásárolni fogja, akkor a szóban forgó hiányosságok felett könnyedén át lehet siklani. Bár a nyugdíjpénztárak többsége azt tervezi, hogy tagjai életjáradékát biztosítótól vásárolja – s ezen annak ismeretében, hogy a nyugdíjpénztárak csekély kivétellel biztosítók érdekkörébe (is) tartoznak, nincs okunk csodálkozni –, akad néhány, amely (egyelőre) ragaszkodik, hogy maga folyósítsa járadékot.

Amennyiben a pénztár vagy a pénztártag biztosítótól vásárolja az életjáradékot, a biztosításra vonatkozó jogszabályoknak megfelelő szerződés kötnek, a biztosító pedig a biztosítási szerződésben vállalt szolgáltatásától csak a biztosított (kedvezményezett) előnyére térhet el. Nyugdíjpénztár esetén ez az út nem járható: az még nem lenne gond, hogy a nyugdíjpénztár (*pro forma*) a tagoké, és a tagnak önmaguk összességével való szerződéskötése nehezen értelmezhető (ez biztosítási egyesületek/szövetkezetek esetében is áthidalható probléma). A problémát az jelenti, hogy a tulajdonosok – szemben egy biztosítóval – semmiféle működést szavatoló tőkét nem helyeztek a nyugdíjpénztárba. Ezt persze a tagdíjakból is lehetne képezni. Ezzel azonban nem az a probléma, hogy csökkenti a tagok nyugdíjcélú megtakarítását, hanem az, hogy a működés pozitív eredménye nem kerül vissza a tulajdonos-tagokhoz (ezt számviteli rendszerük sem teszi lehetővé).

⁷ Az önkéntes biztosító pénztárakról szóló 1993. évi XCVI. törvény (Öpt.) preambuluma szerint a pénztárak honosítása a „társadalombiztosítás reformjának szerves része”. Már a törvény címéből is tudható, hogy a nyugdíjpénztárt biztosítónak tudták kreátorai. Kétségtelen előrelépés, hogy a négy évvel későbbi magánnyugdíjpénztárakat már nem emlegeti biztosítóként a magánnyugdíjról és a magánnyugdíjpénztárakról szóló 1997. évi LXXXII. törvény (Mpt.).

⁸ A cél az „üzleti” biztosítók távolartása volt, akik – érthető módon – feleslegesnek, illetve már létezőnek mondták az intézményt (azaz a biztosítót), s az adókedvezményért cserébe örömet szegődtek volna a kormányzati törekvések szolgálatába. Mivel a PM törvényelőkészítői maguk is biztosítónak gondolták a nyugdíjpénztárt (és persze az öngéjelző- és egészségpénztárt is – valójában egyik sem az; e két pénztártípus a gyakorlatban biztosítónak öltöztetett korlátozott felhasználású folyószámlává „fejlődött”), az „üzleti” biztosítók a nonprofitjelleg deklarálásával és az egyesületi működés előírásával voltak kihagyhatók. Megjegyzem, hogy a nonprofit kitétel valójában értelmetlen, ahogy egy bankbetétet vagy egy befektetési alapot is értelmetlen így nevezni, pontosan ugyanolyan értelmetlen forprofitnak nevezni is.

⁹ Ha a nyugdíjpénztár maga nyújtja az életjáradékot, a tagnak erre nincs joga.

Egyrészt tehát az tartja napirenden a nyugdíjpénztári életjáradék kérdését, hogy azt néhányuk önmaga kívánja folyósítani. Másrészt az nyílt titok, hogy a nyugdíjpénztárak „mögött álló” pénzügyi csoportok ténykedésük meglehetősen bőséges jutalmára éppen az életjáradék-folyósítás kapcsán kívánnak szert tenni. Könnyen megtehetik: a biztosítás *sui generis* fekete doboz.

Stahl abban látja a különbséget a nyugdíjpénztár és a (nyugdíj)biztosító között, hogy előbbi „közfeladatot ellátó szolgáltató”, szemben a biztosítóval, amely „(általában/első-sorban) azzal a céllal jelenik meg egy termékkel a piacon, hogy (a megjelenés következtében) nyereség keletkezzen” (Stahl [2005] 603.o.).¹⁰ Ez erőltetett, illetve téves. Nem tartom különösebb értelmét közfeladatról beszélni (ahogy az ellentétéről: magánfeladatról sem – feladatról van szó), s a biztosítóban sem az jelenti a problémát, hogy tevékenysége célja nyereség elérése. A biztosító ugyanis lehet egyesület és szövetkezet is, ahol a(z esetleges) nyereség a tagokat illeti, akik azonosak a biztosító szolgáltatásainak igénybe vevőivel.¹¹ A gond az, hogy a biztosítónak – s ezt végtére is természetesnek kell tartanunk – a biztosítási tevékenység folytatására vonatkozó (jog)szabályok alapján kell működni. Ennek esetünkben az a lényege, hogy a biztosítót a biztosított (kedvezményezett) hátrányára meg nem változtatható szerződés kötelezi. A szerződő dönthet arról, hogy megfelelőnek tartja-e a biztosító által a biztosítási díjért cserébe kínált szerződést. Ha annak tartja, megvásárolja, ha nem, másik biztosítótól kér ajánlatot, vagy lemond arról, hogy biztosítása legyen. Esetünkben azonban kötelezően kell lennie életjáradéknak. Idővel ez adott születési évjárat minden (nyugdíjjogosultságot szerző) tagjára vonatkozik majd.

A probléma egyrészt az, hogy a biztosítókat hibás kalkulációjuk miatt veszteségek érhetik, a nyugdíjpénztárak által kifizetett biztosítási díjakból képzett tartalékaik kimerülhetnek, ezért szavatolótkéjükhez kell nyúlniuk, vagyis az életjáradékok egy részét a biztosítók tulajdonosai kénytelenek megfizetni.¹² Másrészt előfordulhat, s ennek esélye az előbbinél jócskán nagyobb, hogy a pénztártagok nyugdíjcélú megtakarításainak egy része a biztosítókat gazdagítja, profitjukat növeli, vagyis a biztosítók nem fizetik ki életjáradékként maradéktalanul az átvett tartalékokat (és a befektetésükből származó hozamot). S ez az, amit a hatalomnak feltétlenül el kellene kerülnie. A biztosítók pedig, érthetően, épp ezt nem szeretnék.

Kérdés, hogy miként lehetne az életjáradék folyósításának *technikai feladataira* felkészíteni a nyugdíjpénztárakat. Stahl közvetlenül ugyan nem mondja ki, de ha nyilvánvaló válasza szerint lehetne is, akkor sem érdemes. Akikkel szemben érvel, azok szerint a nyugdíjpénztáraknak is vannak, illetve képezhetők a biztosítók szavatolótkéjéhez hasonló funkciójú tartalékaik. Stahl ellenükben elmulasztja a legerősebb érvet: e tartalék képzésére kizárólag a tagok befizetéseiből kerülhet sor, nem pedig – mint a biztosítók esetén – a tagokkal nem azonos tulajdonosok befizetéseiből, vagy ha e kettő azonos (biztosítóegyesület és -szövetkezet esetében), az eredmény jelentkezik a tagnál.

Teljesen új, készen nem kapható megoldásra van szükség, amely tökéletesen más elven nyugszik, mint a biztosítók járadékszolgáltatása.

¹⁰ Másutt: az utóbbi „egy üzleti vállalkozás produktuma”, míg előbbi a „(kötelező) társadalombiztosítás” (Stahl [2005] 600. o.).

¹¹ Az egyesületként megszervezett biztosító csak saját tagjainak, a szövetkezetként megszervezett saját tagjain kívül másoknak is nyújthat szolgáltatást.

¹² Arról sem tanácsos megfeledkezni, hogy adott évjáratnak kínált szerződések hibás kalkulációját oly módon billentik helyre, hogy későbbi évjáratoknak kínált számukra hátrányos kalkulációval kínálnak szerződéseket, így a szavatolótké igénybevétele csak ideiglenes. Másrészt érdemes figyelni arra, hogy a biztosítók az átadott díjak mekkora hányadából nem tartalékokat képeznek, hanem a működésükre költik.

Az egyetlen központosított életjáradék-szolgáltató

Stahl javaslata: egyetlen központosított életjáradék-szolgáltató legyen – ez azonban pontosításra szorul. A javaslat logikus: ha a nemek között a várható élettartamban nem tehetünk különbséget, más vonatkozásban pedig nem akarunk, illetve erre korrekt módon képtelenek vagyunk,¹³ akkor a nyugdíjpénztárak közötti különbség indokolatlan (például az, hogy ahol kevesebb a nő, ott ezért ne legyen érdemesebb járadékosnak lenni), és csak zavarokhoz vezet (például olyan nyugdíjpénztárak felé áramlás miatt, ahol kevesebb a nő). Ha pedig ez a helyzet, minden racionális érv az egyetlen szolgáltató mellett szól. Ennek munkáját pedig „központi szolgáltatást irányító szakmai grémium” (Stahl [2006] 276. o.) hivatott irányítani, ami – ezt Stahl közvetlenül nem mondja ki, de gondolatmenetéből logikusan következik – az összes nyugdíjpénztár összes aktuáriusát feleslegessé teszi. Egyetlen kormányaktuáriusra, illetve hivatalra van szükség.¹⁴ Tehát nem arról van szó, hogy a nyugdíjpénztárak életjáradékot igénylő tagjai nyugdíjcélú megtakarításukat egyetlen gigantikus monobiztosítóhoz utalják, amely egyedül lenne jogosult életjáradékot nyújtani. Arról van szó, hogy egyetlen szabályrendszer lesz.

Ennél is lényegesebb változás azonban, hogy nincs megváltoztathatatlan (illetve csak a járadékos előnyére megváltoztatható) biztosítási szerződés. A kormányaktuárius törekvése az, hogy a kockázatközösséget alkotó születési évjárat(ok)hoz tartozó pénztártárgok¹⁵ nyugdíjcélú megtakarításai, illetve ezek hozama lehetőleg maradéktalanul a pénztártárgokhoz, illetve kedvezményezetteikhez jusson. Semmiféle nyugdíjigérvény nem hangzik el, hacsak nem ez.¹⁶ (Ideális esetben a kockázatközösség egyesített megtakarítása az utolsó életben lévő tag életének utolsó hónapjában kapott nyugdíjával nullázódik le.)

Az életjáradék-folyósítási rendszernek két „mozgó” eleme van. Az egyik a tartalékok befektetéséből származó hozam, a másik a halandóság alakulása. A kormányaktuárius a minden évben újraszámolt halandósági tábla alapján és a járadékosok nyugdíjpénztárainak befektetéseiből származó hozamra figyelemmel nyugdíjpénztárakként meghatározza az onnan folyósított nyugdíjak indexálásának mértékét. Az indexálás mértéke két

¹³ Bár jól (de nem eléggé jól) ismerjük azokat a szociális, gazdasági, életmódbeli stb. jellemzőket, amelyek a nemekénél is nagyobb halandósági különbségeket okozhatnak az egyes társadalmi csoportok között.

¹⁴ A kormányaktuárius intézménye nem ismeretlen, létezik például Angliában. A következőkön túl gazdaja lehetne az egyes társadalmi csoportok közötti halandósági különbségek, illetve az ezt előidéző okok kutatásának. Javaslatom szemben áll mind Stahl „szakmai grémiumával”, mind Arató ennek szükségességét tagadó álláspontjával, s azzal is, hogy mindketten a pénzügyi felügyeletet (PSZÁF) bíznák meg a (jog)szabályalkotással. Ez a meghatározott, de hosszú időre kinevezett (8-12 év), kormány által szakmai kérdésekben nem utasítható, azonban álláspontját részletesen kifejtteni és a felhasznált adatokat teljességgel nyilvánosságra hozni köteles kormányaktuárius feladata lenne. Meggondolandó, hogy az Országgyűlés kétharmados többséggel válassza, és annak legyen felelős. (Ekkor persze inkább országos aktuáriusnak kellene nevezni.)

¹⁵ Joggal panasolja Stahl, hogy „a törvény nem határozza meg például azon személyek (pénztártárgok) körét, akik egy kockázatközösséget alkotnak. (Stahl [2005] 600. o.)

¹⁶ Vagy legfeljebb olyan megfogalmazásban, hogy a „dolgok jelen állása szerint” vagy a „mai tudásunk szerint várható élettartam alapján és befektetések ... százalékos hozama alapján”. A lényeg az, hogy az ígéret nem jogérvényes, hanem tájékoztató jellegű. A biztosítási gyakorlat gondolatkörében mozgó Arató lelki szemei előtt viszont a visszavonhatatlan biztosítási (életjáradék-)szerződés lebeg, ami miatt joggal tölti el aggodalom a felelőtlenül ígért nagy járadékok és a nyugdíjpénztárak zömének emiatt már 10 éven belül bekövetkező csődje és az ennek veszélye miatt létrehozandó állami garanciaalapra (áttelesen az államra) szorulása miatt. (Ez a garanciaalap nem azonos a mai – mint Stahl megjegyzi: kiürített – garanciaalappal, amelynek létrehozása, teszem hozzá, közgazdaságilag értelmetlen és felesleges volt. Létrehozására politikai okból került sor: meglétére mint a rendszer biztonságos működését szavatoló elemre lehetett hivatkozni az emiatt aggódtó döntéshozók előtt. A kiürítés az Orbán-kormány alatt történt, amit a következő kormányok joggal nem igyekeztek „visszacsinálni”).

részből tevődik össze: demográfiai, valamint hozamteljesítmény-részből.¹⁷ Az előbbi minden nyugdíjpénztárnál azonos, az utóbbi különbözhet. Az indexálás mértékével kapcsolatban egyetlen alkalommal lehet célt megfogalmazni – az első havi nyugdíj mértékének megállapításakor –, azt követően kényszerpálya érvényesül, még ha a kormányaktuárius a váratlan kilengések csillapítására, a hullámzások elsimitására törekszik is. Nem zárható ki azonban az sem, hogy a halandóság nem várt javulása és/vagy a katasztrofális befektetési klíma, esetleg egyes nyugdíjpénztárak gyenge befektetési teljesítménye miatt az indexálás reál- vagy akár nominálértéken is járadékcökkentést jelent. A rendszerbe legfeljebb olyan védelmi elem beépítéséről lehet gondolkodni, hogy a halandóság nem várt javulása miatti reálérték-csökkenés megakadályozására központi források használhatók fel, mivel a nyugdíjasok már képtelenek alkalmazkodni a megváltozott helyzethez. Mindezek miatt helyesebb *indexálási politikáról* beszélni, ezt törvénybe iktatni, mintsem merev szabályokat (svájci indexálás) kimondani. Mert az indexálási politika csupán irányt jelöl, amelyet tartani igyekszünk, de tudjuk, hogy szűkséggé válhat eltérnünk a kitűzött iránytól.

Arató Miklós elérte a problémát és Stahl gondolatmenetét, aki joggal panaszkolt meg nem értettségét. Stahl gondolatmenetét azonban valóban nem könnyű megérteni. Saját meghatározása szerint egy matematikai (programozási) modellt fogalmaz meg, amely a „nyugdíjpénztári szolgáltatást meghatározó megvalósítható és elfogadható jogszabályok kialakításában” (Stahl [2005] 599. o.) nyújthat segítséget, de ennél lényegesen többről van szó! S ezt sajnálatosan egyáltalán nem hangsúlyozza: valójában kilép a biztosítási szakmai kereteiből, leveti az aktuáriusi kényszerzubbonyt. Stahl feszegeti a kereteket, de világos magyarázatok helyett csak az aktuáriusi szakmán ejt sebet, amit Arató a Magyar Aktuárius Társaság elnökeként visszautasít. „Szakmaiságunkat eddig még senki sem kérdőjelezte meg” (Arató [2006] 274. o. 2. lábjegyzet) – mondja teljes joggal, s annál is inkább mondhatja, mert Stahl gondolatmenete nélkülözi az elméleti megalapozást, annak meggyőző kifejtését, hogy az általa javasoltak miért és miben térnek el a biztosítási szakma standardjaitól. Ezért, látszólag kettejük között szakmai vita folyik. Stahl nem mondja ki, hogy az már egy másik szakma, ahol a biztosítási szakma standardjaiban gondolkodó aktuárius Arató csak előkelő idegen lehet.

A nyugdíjrendszer második pillére sajnálatosan hemzseg a katasztrofális szabályozási hibáktól. Arató Miklós udvarias megfogalmazása szerint „létrehozása egy kissé kapkodva történt” (Arató [2006] 271. o.), miközben tudjuk, hogy 1996–1997-ben, másfél éven át éppen ez állt a kormányzati munka középpontjában és a „nyugdíjreform” keresztülvételének érdekében a pénzügyi kormányzat szinte korlátlan forrással rendelkezett. Stahl sem szűkölködik a lesújtó megállapításokkal a szükségtelen és értelmetlen tartalékképzéstől, a nem két fillérbe került Pénztárak Központi Nyilvántartásáig (PKN), amelynek adatai a nyugdíjpénztáraktól egyébként bármikor megszerezhetőek lennének. Mindez azonban csak a kisebbik baj. A nagyobb az, hogy a szabályozás a biztosítókat és az aktuáriusokat kapun belül engedte, ahonnan nem lesz könnyű a kitessékelésük.¹⁸ A második pillér életjáradékainak ügyében többek között azért nem sikerül közel egy évtizede előrelépni, mert a pénzügyi kormányzatnak nem sikerült olyan megoldást találni, amely egyrészt

¹⁷ Stahl ezt a következőképpen magyarázza: „az egyetlen szolgáltató a befektetési és halandósági nyereség/vesztés rendszeres elszámolásával oldja meg a magánnyugdíj-pénztári járadékok indexálását.” (Stahl [2005] 606. o.)

¹⁸ Megjegyzem, hogy a törvény-előkészítő munkák során felvetődött „központi” járadékszolgáltatás gondolata, amit akkor kidobtak az ajtón. E vitából látszik: egy évtized múlva visszamászik az ablakon.

nem okoz a biztosítóknak érdeksérelmet,¹⁹ másrészt nem fenyeget politikai botrányal. Ilyen megoldás ugyanis nincs!

Írásomon Arató Miklós itt következő válaszában ismeretében sem tartottam szükségesnek változtatni. Egy dologban azonban nem voltam pontos, ezért bírálatával találva érzem magam, de mindig is úgy gondoltam, hogy a kormányaktuárius feladata lenne az egyes nyugdíjpénztárak halandósági különbségeit vagyonátcsoportosítással kiegyenlíteni.

Hivatkozások

STAHL JÁNOS [2005]: Mi van/lesz a magánnyugdíj-pénztári szolgáltatásokkal? *Közgazdasági Szemle*, 6. sz. 599–607. o.

ARATÓ MIKLÓS [2006]: Lesz-e magánnyugdíj-pénztári járadék? Hozzászólás Stahl János cikkéhez. *Közgazdasági Szemle*, 3. sz. 271–274. o.

STAHL JÁNOS [2006]: Néhány megjegyzés Arató Miklós hozzászólásához. *Közgazdasági Szemle*, 3. sz. 275–276. o.

¹⁹ A biztosítóknak maradhatna szerepe. Mivel minden nyugdíjas-kockázatközösség esetén a nyugdíjcélú megtakarítás életjáradéka konvertálása, majd indexálása minden tagra azonos metódus szerint történik, az így megállapított mértékkel elégedetlen tag elfogadhatná biztosító ajánlatát is, ha az kedvezőbb számára, mint az átlagot jelentő „egyenjáradék”. Ezzel a lehetőséggel olyanok élhetnének, akik valamely okból úgy gondolják, hogy nyugdíjaséveik az átlagnál (lényegesen) rövidebbek lesznek. Persze ha ezt a biztosító is így gondolja.